

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΛΕΤΑΣ
(1884 - 1965)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΕΤΣΑΣ (1884-1965)

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἐγεννήθη ἐκ γονέων Νικολάου καὶ Σουλτάνας τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1884 (τῆς ἡμερομηνίας ταύτης ὑπολογιζομένης κατὰ τὸ ἰσχύον τότε παλαιὸν ἡμερολόγιον) εἰς τὴν κωμόπολιν Βογατσικὸν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (τοῦ Βιλαετίου Μοναστηρίου, νῦν δὲ τοῦ νομοῦ Καστορίας).

Ὁ πατὴρ του Νικόλαος Δημητρίου Λέτσας ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς πρῶτους τῆς κωμοπόλεως ταύτης, διωρίζετο δὲ ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε Μητροπολιτῶν Καστορίας ἐφοροταμίας τῶν σχολείων αὐτῆς, λόγῳ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς ὁποίας ἀπήλαυεν παρ' αὐτῆς.

Ἡ μήτηρ του Σουλτάνα, θυγάτηρ Ἀθανασίου Ψύχα, συμφώνως πρὸς ὅσα ὁ ἴδιος ἔγραψεν, «ἦτο τελείως ἀγράμματος, διεκρίνετο ὅμως διὰ τὴν ὠραιότητα, τὴν καλωσύνην καὶ τὴν γενναιοφροσύνην της. Ἦτο πρότυπον οἰκοκυρᾶς καὶ ἀπήλαυε τοῦ γενικοῦ σεβασμοῦ».

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας δυσκόλως ἀπέκρυπτε τὸ γεγονὸς ὅτι ἠσθάνετο υπερήφανος διὰ τὸν πατέρα του ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἐργατικότητος τὴν ὁποίαν διὰ παντὸς τοῦ βίου του καὶ μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς ἐθεώρει ὡς τὴν ὑψίστην τῶν ἀρετῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς εὐφυΐας, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὑπελήπτετο ὅλως ἰδιαιτέρως, δι' αὐτὸ δὲ καὶ βάσει αὐτῆς καθώριζε κατ' ἀρχὴν τὴν ἐκτίμησίν του πρὸς τὰ διάφορα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς ἐγνώριζεν ἢ μετὰ τῶν ὁποίων ἤρχετο εἰς διαφόρους συναλλαγὰς (τόσον προσωπικῆς, ὅσον καὶ συλλογικῆς φύσεως, καὶ τοῦ δραστηρίου χαρακτήρος αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἦσκει πάντα τὰ γνωστὰ τότε ἐπαγγέλματα, καὶ αὐτὸ ἔτι τοῦ (τοπικοῦ) Τραπεζίτου.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἔτυχεν ἐπιμελοῦς μορφώσεως. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῆς γενετείας του, ἀπεστάλη εἰς τὰ ὀνομαστὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γυμνάσια τοῦ γειτονικοῦ Τσοτυλίου καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Μοναστηρίου. Τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἦτο ὁ εὐφυέστερος καὶ ἐργατικώτερος ἀπὸ ὅλα τὰ ἀδελφία του, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος δὲν ἀπέκρυπτε λέγων: «ἀπὸ ὅλα ὁμως τὰ ἀδελφία μου διεκρινόμην διὰ τὴν ἐργατικότητα, εὐφυΐαν καὶ διὰ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὰ γράμματα. Ἦμην ὁ πρῶτος μαθητῆς εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ δι' αὐτὸ ὁ πατέρας μου μὲ ἀγαποῦσε ἰδιαιτέρως, δὲν ἔπαυε δὲ νὰ λέγῃ:

ἔχω ἀπὸ τώρα κρυμμένες τὶς λίρες γιὰ νὰ στείλω τὸν Ἀλέξη μου εἰς τὴν Γερμανίαν διὰ νὰ σπουδάσῃ δικηγόρος». Μετέβη ἀκολούθως εἰς Λάρισαν, ὅπου ἐλειτούργει ἡ μοναδικὴ τότε ἐν Ἑλλάδι Γεωπονικὴ Σχολή, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπεφοίτησε γεωπόνος.

Ἡ γενέτειρά του, τὸ Βογατσικόν, εὐρισκομένη πλησίον τοῦ μεγάλου καὶ ἱστορικοῦ κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἷον ἦτο ἡ Καστορία, κατελέγετο μεταξὺ τῶν ἀρχοντικῶν κωμοπόλεων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ κωμόπολις αὕτη ἦτο ἑλληνοφώνος εἰς περιοχὴν, ἡ ὁποία, ὀλίγον βορειότερον, περιεῖχε χωρία ἀλλογλώσσων κατοίκων, ἦτοι χωρία σλαυόφωνα, βλαχόφωνα καὶ ἀλβανόφωνα, διεμόρφωσαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Λέτσαν καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὑπερήφανον αἴσθημα καταγωγῆς, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε καὶ δὲν ἀπέκρυπτεν.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε κάποτε ἐγένετο εἰς τὸ γραφεῖον του εἰς τὴν Ἑταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν συμπωματικὴ συζήτησις περὶ τοῦ γλωσσικοῦ χαρακτήρος τῆς περιοχῆς Καστορίας καὶ ἐτέθη ἐρώτημα περὶ τοῦ ἂν ὑπῆρχον ἀλλόγλωσσοι εἰς Βογατσικόν, ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἀντέδρασε βιαίως λέγων: «Στὸ Βογατσικόν μόνον ἑλληνικὰ μιλούσαμε». Θὰ ἦτο ὅμως πραγματικὴ ἱεροσυλία νὰ καταλογίσῃ κανεὶς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Λέτσαν ἀντιλήψεις περὶ ἑλληνοφῶνων καὶ μὴ ἑλληνοφῶνων Ἑλλήνων, ἢ, ὅπερ χεῖριστον, περὶ ἑλληνοφῶνων καὶ μὴ ἑλληνοφῶνων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι οἱ μὴ ἑλληνοφῶνοι δὲν ἦσαν Ἑλληνες, ἀνθεθνικᾶς ἢ ἀνθελληνικᾶς. Διότι οὗτος ἐγνώριζε καλῶς τὴν περιοχὴν τῆς γενετείας του καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐγνώριζε καλύτερον παντὸς ἄλλου ὅτι οἱ βλαχόφωνοι οὐχὶ μόνον ἦσαν Ἑλληνες τὸ γένος καὶ τὴν συνείδησιν, ἀλλὰ ἦσαν καὶ ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων Ἑλλήνων κατὰ τὴν δραστηριότητα αὐτῶν, ὡς δὲν ἐδίσταζε νὰ ἰσχυρίζεται εἰς πᾶσαν σχετικὴν περίστασιν. Ἐκεῖ πλησίον ἄλλωστε εὐρίσκετο ἡ ἀρχοντικὴ Κλεισούρα καὶ τὸ ἀρχοντικὸν Νυμφαῖον, ἀκροπόλεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀμφοτέραι. Ἐκ τῆς Κλεισούρας μάλιστα ἔλαβε σύζυγον τὴν ἐρίτιμον Κυρίαν Μαρίαν Λέτσα, τὸ γένος Κόκκου.

Ἐγνώριζεν ἐπίσης ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὅτι οἱ σλαυόφωνοι ὑπῆρξαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ μαχητικὴ πρωτοπορεία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν προῆλθον οἱ καλύτεροι ὄπλαρχηγοὶ καὶ ἀγωνισταὶ ἐν γένει τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἄλλωστε πλησίον τῆς γενετείας του ὑπῆρχον σλαυόφωνα χωρία, τῶν ὁποίων ἡ ἄψογος ἐθνικὴ συμπεριφορά, ὡς καὶ αἰ συνεπεῖα ταύτης θυσίαι των, εἶχον συγκινήσει τὸ πανελλήνιον.

Ἐγνώριζεν ἐπίσης ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὅτι, ἂν μεταξὺ τῶν σλαυόφωνων ἐξεδηλώθησαν παλαιότερον ὄρισμένοι, λόγῳ τῆς ποικιλοτρόπως ἀσκηθείσης προπαγάνδας, ὡς ἐξαρχικοὶ καὶ προσεχώρησαν τοιουτοτρόπως εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχῆμα, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν μαχαίρας, οἱ ἀλβανόφωνοι ὑπῆρξαν αὐτῇ αὕτη ἡ προμαχοῦσα Ἑλλάς. Πρά-

γματι γειτονικὸν ἦτο τὸ Λέχοβον, τὸ ὁποῖον ὠρίσθη ὡς φρουραρχεῖον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἰαγῶνος τῆς περιοχῆς, ἡ Μπελκαμένη (νῦν Δροσοπηγή) καὶ τὸ Φλάμπουρον, χωρία τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν πέρα ὡς πέρα ἔθνικῶς ἀδιάβλητα.

Ἐν ὄψει τούτων ἡ ὑπερφάνεια ὅτι κατήγετο ἀπὸ ἑλληνόφωνον κωμόπολιν δὲν εἶχεν ἄλλην ἔννοιαν ἢ ὅτι ἔτυχε παιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς ἀναμφισβητήτως ἑλληνικῆς εἰς περιβάλλον μὴ ὑποκείμενον εἰς ἔθνικὰς ἐκ μέρους τῶν βορείων γειτόνων μας ἀμφισβητήσεις. Ἄλλωστε τὸ Βογατσικὸν ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξαιρετοὺς οἰκογενεῖας. Ἄς σημειωθῆ ἑνταῦθα (μόνον διὰ τὸ πασίγνωστον αὐτῆς) ὅτι ἡ οἰκογένεια Δραγούμη, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸ ἔθνος πρωθυπουργόν, ὑπουργούς, διπλωμάτας κλπ. καὶ ἡ ὁποία ἠγωνίσθη καὶ ἀγωνίζεται πολλαπλῶς διὰ τὴν Μακεδониαν, κατήγετο ἀπὸ τὸ Βογατσικόν. Πάντα ταῦτα προσέθεσαν εἰς τὰς ἐκ τῶν γονέων του κληρονομηθείσας προσωπικὰς αὐτῶν ἀρετὰς καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς φιλοπατρίας. Διότι ὁ Ἰαλέξανδρος Λέτσας ὑπῆρξεν Ἑλληνα τὴν καταγωγὴν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν συνείδησιν καὶ ὡς πᾶς τοιοῦτος Ἑλληνα ὑπῆρξεν ἀγωνιστικὸς καὶ μαχητικὸς. Ὑπῆρξεν ὅμως εἰδικώτερον Μακεδῶν Ἑλληνα, δι' αὐτὸ δὲ καὶ ἠγάπησε τὴν Μακεδониαν ὄχι μόνον ὡς ἰδιαιτέραν του πατρίδα, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινὴν τῶν Ἑλλήνων πατρίδα, ὡς δηλ. πρέπει νὰ ἀγαπᾷ αὐτὴν πᾶς Ἑλληνα. Διότι ἡ Μακεδониα εἶναι Ἑλλάς, ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἑλλάς.

Ἰγάπησεν, ἔτι εἰδικώτερον, τὴν γενέτειράν του τὸ Βογατσικόν καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην του ἔδειξε δι' ὅλης του τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς, συνεπειὰ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, γερμανοῖταλικῆς κατοχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδониας, ἐφρόντιζε νὰ ἀποστέλλῃ, δι' ὄλων τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἀνακαλύπτῃ εἰς τὴν ἀπαισίας μνήμης ἐκείνην ἐποχὴν, φορτία τροφίμων εἰς τὸ Βογατσικόν καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὰς διαφόρους ἀνάγκας αὐτοῦ, παρ' ὄλον ὅτι, ὡς συχνὰ διηγείτο, χωρὶς ὅμως πικρίαν, μᾶλλον δὲ χαίρων κατὰ βάθος διὰ τὸν ὑπερήφανον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα τῶν κατοίκων του, οὔτοι ἦσαν πάντοτε πολιτικῶς ἀντίπαλοί του.

Ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Μακεδониαν ἐν γένει, θὰ ἦτο κοινὸς τόπος νὰ γίνῃ τοῦλάχιστον σήμερον λόγος. Παρ' ὅλα ταῦτα, κυρίως δὲ διὰ τοὺς μέλλοντας, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ ἔχουν ἰδίαν καὶ συνεπῶς πλήρως σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἀγάπης ταύτης τοῦ Ἰαλέξανδρου Λέτσα διὰ τὴν Μακεδониαν, πρέπει εἶναι νὰ σημειωθῆ ὅτι ἠγωνίσθη δι' αὐτὴν καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν ἐχθρικῇ κατοχῇ καὶ ἐφρόντισε, ὅσον ἦτο δυνατόν εἰς αὐτόν, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπ' ἀνδρωσιν δι' αὐτοχθόνου ἐπιστημονικοῦ, καλλιτεχνικοῦ καὶ τεχνικοῦ προσωπικοῦ, ὡς καὶ διὰ τὴν προικοδοτησίν της μὲ μνημειακὰ συγκροτήματα, ἴσως ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Περὶ αὐτοῦ θὰ μαρτυρῆ αἰωνίως ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, εἰς τὴν ἴδρυ-

σιν καὶ τὸν πλουτισμὸν τῆς ὁποίας διὰ τῶν λαμπρῶν κτηρίων, τὰ ὅποια τὴν στεγάζουν καὶ τὴν κοσμοῦν καὶ τὴν προβάλλουν εἰς τὸ Πανελλήνιον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἕν γένει χῶρον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἢ συμβολὴ τοῦ ὑπῆρξεν ἀποφασιστικῆ. Ὅθεν, δικαίως τὸ Διοικητικὸν αὐτῆς Συμβούλιον ζῶντος μὲν αὐτοῦ τὸν ἀνεκῆρυξε Μεγάλον εὐεργέτην, μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεφάσισε τὴν φιλοτέχνησιν τῆς προτομῆς του καὶ τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς εἰς περίοπτον θέσιν, ὥστε νὰ ἀποτελῇ αὕτη καὶ ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτὸν καὶ λαμπρὸν παράδειγμα διὰ τοὺς ἐπιγενομένους. Περὶ αὐτοῦ ὅμως θὰ μαρτυροῦν, τουλάχιστον ὅσον θὰ ζοῦν, καὶ οἱ ὑπότροφοι, τοὺς ὁποίους μὲ ἰδικὴν του πρωτοβουλίαν καὶ ἔμπνευσιν καὶ μὲ ἀποκλειστικῶς ἰδικὴν του προσπάθειαν ἀνευρέσεως τῶν σχετικῶν χρηματικῶν πόρων ἀπέστειλε, μὲ πλήρη κατὰ τὰ λοιπὰ συμπαράστασιν ὄλων τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἢ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διάφορα ἰδρύματα τοῦ ἐσωτερικοῦ, διὰ νὰ ἐπανδρῶσιν τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ὡς Μακεδόνες θὰ ἀξιοποιήσουν καὶ θὰ προβάλλουν καλύτερον παντὸς ἄλλου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅταν ὑπότροφος καὶ ἐγώ, καὶ δὴ ὡς πρῶτος τῶν ὑποτρόφων, ἀνεχώρουν διὰ Γαλίαν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1948, μοῦ εἶπεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποχαιρετῶν με: «Θὰ σπουδάσης ὅσον μπορεῖς καλύτερον. Τὸ ψωμί σου δὲν θὰ τὸ στερηθῆς. Διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ἢ δῆλωσις αὕτη θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ ταμεῖον τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἦτο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κενόν. Ὁ ἤδη πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας καθηγητῆς κ. Χαρ. Φραγκίστας, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν πρὸς αὐτὸν ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν, μοῦ εἶπε λίαν χαρακτηριστικῶς: «Πήγαινε τώρα. Τὸ ταμεῖον δὲν ἔχει χρήματα. Ἀλλὰ μείνε ἡσυχος, ὁ Λέτσας εἶναι δαιμόνιος, θὰ σοῦ ἐξασφαλίσῃ τὰς σπουδὰς σου».

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας συνέδεσε μονίμως τὴν ζωὴν του, ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αὐτῆς, μὲ τὴν Μακεδονίαν. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ὁποίαν κατέστησε κέντρον τῶν πάσης φύσεως δραστηριοτήτων του, καὶ παρέμεινε καὶ ἀπέθανεν εἰς αὐτήν, παρ' ὅλον ὅτι ἡ οἰκογένειά του, λόγῳ ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος τοῦ υἱοῦ του καὶ λόγῳ γάμου τῶν θυγατέρων του διέρρευεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς Ἀθήνας. Ἐπαγγελματικῶς ὑπῆρξε πολυσχιδέστατος. Κατ' ἀρχὴν εἰργάσθη ὡς γεωπόνος εἰς τὰ κτήματα τοῦ Καλλιφρονᾶ εἰς τὸ Χαρβάτι Ἀττικῆς. Ἐν συνεχείᾳ ἠσχολήθη μὲ τὴν δημοσιογραφίαν, διατελέσας καὶ διευθυντῆς τῆς ἡμερηίδος «Νέα Ἑλλάς». Ἀκολούθως ἐγένετο ἐργολάβος, ἐν τέλει δὲ καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του ἔμπορος, ὑπὸ τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην ἰδιότητα διετέλεσε πρόεδρος τοῦ ἐμπορικοῦ συλλόγου Θεσσαλονίκης ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν. Παραλλήλως πρὸς πάντα ταῦτα οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὴν ἰδιότητα τοῦ γεωπόνου, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν διετέλεσε πρόεδρος τοῦ γεωπονικοῦ συλλόγου Μακεδονίας - Θράκης ἀπὸ τοῦ 1954 μέχρι τοῦ θανάτου του. Εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν του

σταδιοδρομίαν ὑπῆρξε δραστηριότατος, ἐπετύγχανε δὲ πάντοτε εἰς τὰ κατὰ καιροὺς ἀσκηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐπαγγέλματα, εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ὁποίων τὸν ᾤθει τὸ ἀνήσυχον καὶ πάντοτε καινοτόμον πνεῦμα του, λόγῳ τῆς μεγάλης του ἐργατικότητος καὶ εὐφυΐας, ὡς καὶ τῆς κατὰ σαφῶς ἐπαγγελματικὸν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγματικοτήτων τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς. Δι' αὐτὸ δὲν δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν κατὰ καιροὺς ἐπαγγελμάτων ὑπῆρξεν αἰσθηματικὸς τύπος. Τὸ ἀντίθετον θὰ ἦτο περιεργον, παρ' ὅλον ὅτι ὠρισμένοι παρεξήγησαν τὸν κάπως ὠμὸν πραγματισμὸν αὐτοῦ. Διότι, οὔτε ἡ αἰσθηματικότης εἶναι ἐπαγγελματικὴ ἀρχή, ἐὰν ὡς τοιαύτη ἐννοεῖται ἡ ἀνοχή ζημιῶν, οὔτε ἡ σκληρότης ἀντιβαίνει εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ἀρχάς, ἐὰν ὡς τοιαύτη νοηθῇ ἡ ἀκούραστος ἐπιμονὴ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιχειρήσεως, ἤτοι εἰς τὴν ἐπίτευξιν κέρδους. Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας διείδε καλῶς ὅτι οἱ καιροὶ μετεβλήθησαν καὶ ὅτι ἡ παλαιὰ ἀπλοϊκὴ διὰ τοὺς σημερινοὺς ἐπαγγελματίας ἀντίληψις ὅτι «ὁ λόγος μου εἶναι συμβόλαιον» ἀνῆκε πλέον εἰς τὸ παρελθόν. Οὐδεὶς ὅμως δύναται, καθ' ὅσον γνωρίζω, νὰ προσάψῃ εἰς αὐτὸν μὴ δεοντολογικὴν ἄσκησιν ἐπαγγέλματος ἢ κατάφωρον παράβασιν τῶν ὄρων τῆς ἔστω καὶ ἐντὸς τῶν συγχρόνων ἐπαγγελματικῶν πλαισίων ἀπαιτουμένης ἐντιμότητος εἰς τὰς συναλλαγάς. Ἄλλο βεβαίως τὸ θέμα ἂν δύναται κανεὶς νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ χαρακτηῖρα ἐπιτρέποντα ἀνάληψιν ἀγῶνος ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις πρὸς ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ζωὴν.

Ἡ ἐπαγγελματικὴ του ἐνασχόλησις δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν πολιτικὴν, χωρὶς ὅμως νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ὑπὸ μορφήν οἰουδήποτε μικροῦ ἢ μεγάλου ἀξιώματος. Ἦδη, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξέδιδε τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἑλλάς», ἐνετάχθη εἰς τὸ μέγαλον τότε κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ δὴ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Πνεῦμα ἀνήσυχον, ρηξικέλευθον καὶ διαρκῶς ἐπιζητοῦν νέους προσανατολισμούς, κοινωνικοὺς καὶ ἐκπολιτιστικούς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὸ τότε ἐνσαρκῶνον πάντα ταῦτα κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ τὸν μέγαλον ἀρχηγὸν του. Τὸ κόμμα τοῦτο ὑπερέτησε πάντοτε πιστῶς καταστάς σημαντικώτατον στέλεχος αὐτοῦ, οὐδέποτε δὲ τὸ ἐγκατέλειψε παρ' ὅλας τὰς περιπετείας, τὰς ὁποίας ὑπέστη τοῦτο καὶ αἱ ὁποῖαι πολλάκις τὸ διέλυσαν καὶ τὸ ἀνεσχημάτισαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου συνέχισεν, παρὰ τὰς κατὰ καιροὺς διαρροὰς προσώπων, τὰς ὁποίας δὲν θὰ ἀνέμενε, νὰ παραμένῃ πιστὸς εἰς τοὺς ἐκάστοτε ἀρχηγούς αὐτοῦ, τελευταῖον δὲ εἰς τὸν Σοφοκλῆν Βενιζέλον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἐνήλλασεν ἐπαγγέλματα καὶ μετεσχηματίζετο συνεχῶς εἰς τὴν ἰδιωτικὴν του ζωὴν, παρέμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὰς τάξεις κόμματος, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις καὶ αὐτὸ μετεσχηματίζετο συνεχῶς. Αὐτός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐναλλασσομένην ἐπαγγελματικὴν του

σταδιοδρομίαν ἐπεδείκνυε καταπληκτικόν, μέχρι παρεξηγήσεως πραγματισμόν, προσεκολλήθη εἰς κόμμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰς περιστάσεις ἐφαίνετο ὡς ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ παρελθόντος. Ὅσον πραγματιστὴς ἦτο εἰς τὴν ἰδιωτικὴν του ζωὴν, τόσον συναισθηματικὸς ὑπῆρξεν εἰς τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον. Ὁ συναισθηματισμὸς του ὁμως δὲν ὑπῆρξε ρωμαντικός. Ὑπῆρξεν, ἐὰν ἐπετρέπετο ἡ ἔκφρασις, πραγματιστικὸς συναισθηματισμὸς. Διότι ἀπέρρεεν ἀπὸ τὴν βαθεῖαν πίστιν ὅτι μόνον αἱ ἀρχαὶ τοῦ κόμματος αὐτοῦ ἦσαν ὀρθαί, ἡ δὲ πίστις του αὕτη δὲν ἐκλονίσθη οὔτε ὅταν τοῦτο ἐφαίνετο ὅτι εἶχε καταστήσει νὰ εἶναι ἀπλῶς σύνολον ἀρχῶν ἄνευ περιεχομένου πλέον. Ἡ ἐλευθερία τῶν συναλλαγῶν εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν τομέα, ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκφράσεως εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα, ἦσαν αἱ ἀρχαί, τὰς ὁποίας ἐπίστευεν εἰς τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ τὰς ὁποίας ἤθελε νὰ καθιερώσῃ διὰ τοῦ κόμματος αὐτοῦ. Συναισθηματικῶς προσεκολλημένος εἰς αὐτάς, τὰς ἐπραγματοποιεῖ καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν του βίον. Θὰ ἦτο ἄλλωστε ἀδύνατον εἰς αὐτόν, τὸν κατ' ἐξοχὴν ρηξικέλευθον ἄνθρωπον, νὰ ζήσῃ ὑπὸ καθεστῶς, τὸ ὁποῖον οὐχὶ μόνον δὲν ἐπραγματοποιεῖ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεδέχετο τοῦλάχιστον τὰς ἀρχὰς ταύτας. Ἡ ἐμμονὴ εἰς τοιαύτας ἀρχὰς καὶ κατ' ἐπέκτασιν εἰς τὸ πάντοτε, κατ' αὐτόν, ἐνσαρκῶνον αὐτάς κόμμα τῶν φιλελευθέρων, θὰ τὸν ὀδηγήσῃ ὡς ὄμηρον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1944, ὅτε ἐξετυλίσσετο εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἀποκληθὲν Δεκεμβριανὸν δρᾶμα, εἰς τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως τῆς Ἀρδαίας. Αὐτὸς ὁ προοδευτικὸς, μὲ τὴν μέχρι τότε γνωστὴν ἐννοίαν τοῦ ὄρου τούτου, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἀπετέλει τὴν «ἀριστεράν» τοῦ μέχρι τότε πολιτικοῦ καθεστῶτος, θὰ ὀδηγηθῇ ὡς «ἀντιδραστικὸς» εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως ὀργανωθέντα ὑπὸ ἀριστερῶν νέου τύπου, καὶ θὰ ὑποστῇ ἐκεῖ ἀφαντάστους ταλαιπωρίας, ἀφοῦ μάλιστα εἶχεν ἤδη ἀπολέσει, συνεπιεία ἀτυχήματος, τὸν ἕνα πόδα του. Ἡ ἐπαναστατικὴ αὕτη κρίσις, ἡ ὁποία παρ' ὀλίγον θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸν καταποντισμὸν τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος καὶ μετ' αὐτοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠγωνίζετο, ἠνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς του κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ ἀμείλικτος πλέον πολέμιος τῶν ὀλοκληρωτικῶν ἀριστερῶν. Διότι, ἡ ἐν γένει ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ὡς πρὸς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐμπόριον, τοῦλάχιστον ὡς τὴν ἀντελαμβάνετο ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἀπαραβίαστος, ἐὰν δὲν ἤθελε κανεὶς νὰ μὴν αὐταπατάται περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους μας. Αὐτὸς δέ, τύπος κατ' ἀρχὴν πραγματιστικὸς, οὐδόλως ἠπατάτο. Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ θὰ τὸν φέρουν ἀργότερον ἐπικριτὴν τῆς πολιτικῆς τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας («τοῦ κράτους μπακάλη»), τὴν ὁποίαν θὰ ἐφαρμόσουν αὐταὶ αὐταὶ αἱ διάφοροι κυβερνήσεις τοῦ Κέντρου, εἰς τὰς ὁποίας μετεἶχεν, ὡς εἶχε διαμορφωθῆ τελικῶς, τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνουν πολιτικῶς ἀπὸ αὐτό. Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ

θά τὸν φέρουν ἔτι ἀργότερον, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὀξύτατον, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κόμματος τῆς Ἐθνικῆς Ριζοσπαστικῆς Ἐνώσεως, παρ' ὅλον ὅτι τοῦτο συνεπληρώθη εἰς μέγαν βαθμόν, λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συναγερμοῦ τοῦ στρατάρχου Παπάγου ἀμέσου προελεύσεως αὐτοῦ, διὰ στελεχῶν καὶ τοῦ παλαιοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐμφανίζεται τοῦτο καὶ ὡς διάδοχον αὐτοῦ. Εἰς ἄνθρωπον πραγματιστήν, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, δὲν θὰ διέφευγεν ἢ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διαφύγη ἢ νέα αὐτῆ πραγματικότης. Δεδομένου δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ὁ δημιουργὸς αὐτῆς ἦτο Μακεδών, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι τὰ ἐκ τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων προελθόντα στελέχη τῆς κατεῖχον καιρίας πολιτικῆς καὶ κυβερνητικῆς θέσεις, ἢ ἔλξις τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἢ νέα αὕτη κατάστασις ἐπ' αὐτοῦ καθίστατο καὶ ψυχολογικῶς ἀκόμη πιεστικῆ, διότι ἀνταπεκρίνετο αὕτη καὶ εἰς ὠρισμένας παγίας ἐπιδιώξεις του, ὡς ἦτο ἡ ἀξιοποίησις καὶ ἡ πρὸς ταύτην προώθησις γηγενῶν Μακεδόνων. Τὸ ὅτι ἠρνήθη νὰ προδώσῃ, ὡς ἔλεγε, τὸ ἀνύπαρκτον πλέον οὐσιαστικῶς κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ μάλιστα παρὰ τὰς βαρεῖας ἐμμέσους συνεπείας, τὰς ὁποίας θὰ εἶχεν ἢ ἄρνησίς του αὕτη διὰ τὸ μέγαν ἔργον τῆς ζωῆς του, ὡς τὸ ἀπεκάλει, τὴν Ἐταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ μεταξὺ πολλῶν ἐκ τῶν σταθερωτέρων ἢ τῶν θεωρουμένων τοῦλάχιστον ὡς τοιούτων ἐκ τῶν παλαιῶν φιλελευθέρων συνεζητοῦντο προσχήματα προσχωρήσεως εἰς τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν, δὲν δύναται ἢ, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀν τελικῶς κριθῆ ὡς ὀρθῆ ἢ ὡς ἐσφαλμένη ἢ στάσις του αὕτη, νὰ καταλογισθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὡς ἔλεγεν «εἰς τὰ νειᾶτα μου δὲν ἔκανα τέτοια ἀτιμία, καὶ θὰ τὴν κάνω στὰ γεράματα!». Ἐμείνεν ἀπλῶς πιστὸς εἰς τὰς πεποιθήσεις του. Ἡ στάσις του αὕτη πρέπει νὰ ἐκτιμηθῆ καὶ ἄλλοθεν. Διὰ τὸ, ὡς ἔλεγε, μέγαν ἔργον τῆς ζωῆς του, ἦτοι διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ὑπέστη πλείστας ταλαιπωρίας, ἀλλὰ καὶ θυσίας τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ὑπερηφανείας του. Πολλάκις ἔβλεπε νὰ τοῦ συμπεριφέρωνται εἰς τὰ διάφορα Ἐπιτελεῖα σκαιῶς, ἤκουε δὲ ὠρισμένους νὰ τοῦ λέγουν καθαρὰ: «Δὲν πέθανες ἀκόμη νὰ ἡσυχάσουμε». Αὐτὸς, ἀπτόητος, χάρις ἄλλωστε καὶ εἰς τὰς γνωριμίας, τὰς ὁποίας διέθετε, καὶ εἰς τὸ κύρος τοῦ ὁποίου ἀπήλαυνεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μετὰ ἰταμότητος πολλάκις ἐπιμονὴν του νὰ παραβιάζῃ θύρας ὑπουργικῆς ἢ θησαυροφυλακίῶν κρατικῶν, ἢ καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα ἐλιγμῶν, τὴν ὁποίαν ὁμοίως εἶχεν ἀνεπτυγμένην, ὑπέμεινε καὶ αὐτά, ὡς ἐπετύγχανε καὶ ἐκεῖνα. Πράγματι, διῆλθε στιγμὰς χαρᾶς ἐπιτυγχάνων ὅ,τι ἤθελε, διῆλθεν ὁμως καὶ στιγμὰς πικρίας, ἀποκρουόμενος ἄλλοτε εὐσχήμως, ἄλλοτε ἀπροσχηματίστως. Ἦκουσεν ἐπαίνους, ἀλλ' ἐδέχθη καὶ ὕβρεις. Εὗρε κατανόησιν καὶ ἐνθάρρυνσιν, ἀλλ' ἐδοκίμασεν ἐπίσης καὶ ἀπογοήτευσιν. Διηγεῖτο

πάντα ταῦτα μετὰ βαθείας πικρίας, ἀλλὰ χωρὶς οὔτε πόρρωθεν νὰ ἐπη-
 ρεασθῆ «ἀπὸ κάτι τέτοια». Ὁ σκοπὸς ἄλλωστε δὲν ἦτο ἰδιοτελὴς ἐν τῇ
 οἰκουμενικῇ ἐννοίᾳ. Ὡς μοῦ ἔλεγεν εἰς στιγμὰς πικρίας: «ἐάν δὲν ἦμουν
 τόσο γερός, θὰ εἶχα σκάσει». Καὶ ὅμως προκειμένου περὶ τῶν πολιτικῶν
 ἀρχῶν του καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ ζήτημα τοῦ ἔργου τῆς ζωῆς του δὲν ἐλύ-
 γισε. Θὰ πρέπει, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, αὐτῆ του ἡ ἀκαμψία νὰ τοῦ ἀναγνωρι-
 σθῆ ὡς δεῖγμα ὑπάρξεως παρ' αὐτῷ προσωπικότητος.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐπαγγελματικὰς καὶ πολιτικὰς του ἐνασχολή-
 σεις καὶ δραστηριότητος, ἔλαβε μέρος εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐκπολιτιστικὰς
 κινήσεις τῆς Μακεδονίας. Πράγματι, ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἰδρυτῶν
 τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ ἀνεμίχθη ἐνεργῶς καὶ
 δραστηρίως ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ τῆς προόδου της κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς
 λειτουργίας της. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποῖον θὰ ἀπερρόφα σχεδὸν ὅλην τὴν
 ἐξωεπαγγελματικὴν του δραστηριότητα, παραλλήλως πρὸς τὰς μετὰ τὰ ζη-
 τήματα τοῦ γεωπονικοῦ κόσμου ἐνασχολήσεις του, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1939
 μέχρι τοῦ 1965, ἔτους τοῦ θανάτου του, ἦτοι ἐπὶ 26 ὅλα ἔτη, ἦτο ἡ Ἑταιρεία
 Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ὡς θὰ τονίσῃ εἰς τὸν ἐπικήδειον δι' αὐτὸν λόγον
 ὁ τότε ἀντιπρόεδρος καὶ νῦν πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπου-
 δῶν καθηγητῆς κ. Χαράλ. Φραγκίστας, «ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας τῆς Ἑται-
 ρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ὑπῆρξεν ἔργον του. Ἡ ἰδρυσις καὶ ἡ λειτουρ-
 γία αὐτῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης κατὰ πρῶτον λόγον ἔργον ἰδικόν του...ὁ Ἀλέ-
 ξανδρος Λέτσας καθ' ὅλον τὸ ὑπερικοσιπενταετὲς διάστημα τῆς λειτουρ-
 γίας τῆς Ἑταιρείας ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ αὐτῆς, ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἡ ἐκάστοτε
 τὰ ἀνακύπτοντα ἐμπόδια παρακάμπτουσα καὶ τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας στα-
 θερῶς προάγουσα». Οἱ λόγοι οὗτοι ἀνδρὸς μετὰ τοῦ ὁποίου στενωδῶς συνειργά-
 σθη ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας καὶ ὁ ὁποῖος, ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου, ἐγνώριζε
 καλύτερον παντὸς ἄλλου τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὸ μνημειῶδες αὐτὸ διὰ
 τὴν Βόρειον Ἑλλάδα ἔργον, θὰ ἀποτελοῦν ἔσαι τὸν καλύτερον, ἀλλὰ καὶ
 τὸν δίκαιον ἔπαινον δι' αὐτόν. Πράγματι, ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας εἶναι ἐκεῖ-
 νος, ὁ ὁποῖος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑταιρείας ταύτης, με-
 τέδωκεν αὐτὴν εἰς διακεκριμένους ἄνδρας τῶν ἐπιστημῶν, γραμμάτων, τε-
 χνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐπαγγέλματος ἀκόμη, καὶ εὔρε διὰ καταλλήλων
 ἐνεργειῶν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνταῦθα τοὺς πρώτους χρηματικὸς πό-
 ρους πρὸς λειτουργίαν αὐτῆς. Αὐτὸς διὰ καταλλήλων καὶ ἐντόνων ἐνεργειῶν,
 κατάρθωσε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γερμανικῆς κατοχῆς νὰ ἐπιτύχῃ μετὰ
 τὴν συμπαράστασιν τοῦ τότε (Μακεδόνας) ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν
 Σωτ. Γκοτζαμάνη, ἐκ μέρους τῆς τότε Κυβερνήσεως, τὴν διὰ τοῦ ΝΔ 2099/
 1943 παραχώρησιν περιβλέπτου παρὰ τὸν Λευκὸν Πύργον οἰκοπέδου πρὸς
 ἀνέγερσιν τῶν ἤδη κτισθέντων κτηρίων. Ἄνευ τῆς ὅλως προσωπικῆς αὐ-

τῆς ἐπιτυχίας, θὰ ἦτο σφόδρα συζητήσιμον, ἂν ὄχι ἀπολύτως ἀδύνατον, νὰ σταθεροποιηθῆ ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, νὰ προσδεύσῃ ὡς προῶδευσε σήμερον, καὶ συγχρόνως νὰ προβάλῃ τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον διὰ τῶν διαφόρων τμημάτων της, τὰ ὁποῖα τοιουτοτρόπως εὔρον τὴν ἄνεσιν χώρου διὰ ν' ἀναπτυχθοῦν. Διότι ἐπὶ τοῦ ἀποκτηθέντος τούτου οἰκοπέδου ἀνηγέρθησαν ἐν συνεχείᾳ τὰ εἰς τὴν γόνιμον φαντασίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα συλληφθέντα ἤδη ἀπαραίτητα διὰ τὴν δρᾶσιν τῆς Ἑταιρείας ταύτης κτήρια. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπητοῦντο μεγάλα ποσὰ χρημάτων, ἐπὶ τὴν ἐξέυρεσιν δὲ τούτων ἐπεδόθη ἔκτοτε ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας. Πράγματι ἐπέτυχεν, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον κτήριο, τὸ ὁποῖον στεγάζει ἤδη τὴν διοίκησιν τῆς Ἑταιρείας, τὴν βιβλιοθήκην, τὸ Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα Βορείου Ἑλλάδος, τὴν αἴθουσαν τελετῶν καὶ τὸ ἐντευκτήριον, κατόπιν ἀλλεπαλλήλων καὶ ἐντόνων, ἀλλὰ συγχρόνως ἐπιπόνων, παραστάσεων εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς διαιτίας 1948-1950, ὡς καὶ εἰς τὰ μέλη τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς τῶν Κρατικῶν Λαχείων, συμπαρασύρων εἰς συμπάραστασιν πολλὰς ἄλλας προσωπικότητας τοῦ πολιτικοῦ κυρίως κόσμου, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐπιχορήγησιν ἐκ (παλαιῶν) δρχ. 2.350.000.000 καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Κτηματικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος δανειοδότησιν μὲ 500.000.000 (παλαιᾶς) δραχμᾶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν χορήγησιν πάσης φύσεως ἀτελειῶν σχετικῶν πρὸς τὴν χαρτοσήμανσιν τῶν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν σχετιζομένων πάσης φύσεως ἐγγράφων, τὴν δωρεὰν μεταγραφὴν εἰς τὰ εἰς τὸ Ὑποθηκοφυλακεῖον τηρούμενα βιβλία μεταγραφῶν τοῦ ἀποκτηθέντος οἰκοπέδου, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ φόρου τῶν ἐνοικίων τῶν ἐπ' αὐτοῦ παραπηγμάτων, τὴν εἰσαγωγὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ὑλικῶν, τὴν ἀγορὰν ὑλικῶν ἐκ τῶν ἐπιτοπιῶν βιομηχανιῶν, τὴν καταβολὴν δικαιωμάτων κλπ. Κατόρθωμα ὄντως μέγα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπεσκίαζεν ἐντὸς ὀλίγου ἢ ἀνέγερσις τοῦ δευτέρου κτηρίου, τὸ ὁποῖον στεγάζει ἤδη τὸ Κρατικὸν Θέατρον (Βορείου Ἑλλάδος) καὶ μέλλει νὰ στεγάσῃ κινηματογράφον, Μακεδονικὴν πινακοθήκην, κλπ. Δυστυχῶς ὁ θάνατος δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἴδῃ πλήρως ἀποπερατούμενον τὸ μεγαλειῶδες αὐτὸ κτήριο, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ πρωτοβουλία του, ἡ ἀκάματος δραστηριότης του καὶ ἡ πλήρης μέχρι προσωπικῶν ταλαιπωριῶν καὶ ταπεινώσεων ἀφοσίωσις του εἰς αὐτὸ ἐκόσμησε τὴν Θεσσαλονικὴν διὰ παντός. Τὸ κτήριο τοῦτο, τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξεν, ὡς καὶ τοῦ προηγουμένου, πρόεδρος τῆς κτηριακῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπωμισθεὶς, ὡς συνέβη καὶ μὲ τὸ προηγούμενον, τὰς τεχνικὰς καὶ ἄλλας φροντίδας προωθήσεως καὶ ἀποπερατώσεως τῶν ἐργασιῶν του, ἐπιλογῆς ὑλικῶν, παραγγελίας αὐτῶν ἐνταῦθα ἢ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ ἐποπτείας τεχνικοῦ προσωπικοῦ, διατηρῶν συγχρόνως κατ' οὐσίαν ὅλην τὴν (ἠθικὴν) εὐθύνην ἀνευρέσεως τῶν σχετικῶν πόρων, ἐκόστισε μέχρι στιγμῆς ἀρκετὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν. Ἦδη τὰ κτήρια ταῦτα ὑψώνουν τὸ ἐλληνικὸν τῶν πα-

ράστημα εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἑλληνικῆς Μακεδονίας, ἐργάται καὶ φρουροὶ συγχρόνως αὐτῆς, ἀκριβῶς ὅπως τὰ ἠθέλησεν ἡ ἀγάπη τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα πρὸς αὐτήν.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσα δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τὰς κτηριακὰς ἐγκαταστάσεις καὶ τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν ἐξασφάλισιν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἐνδιεφέρθη ἐξ ἴσου καλῶς δι' ὅλους τοὺς τομεῖς δράσεως αὐτῆς, παρ' ὅλον ὅτι τὰ κτήρια τὸν ἀπησχόλουν συνεχῶς, ἐφ' ὅσον ἐπίστευε, καὶ ὀρθῶς, ὅτι ἄνευ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σταθεροποιηθῆ τὸ ἔργον αὐτῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἠσχολήθη μὲ τὸ ζήτημα τῶν ὑποτρόφων. Δέκα ἐννέα τὸ ὅλον νέοι ἔτυχον τῆς μεγάλης εὐεργεσίας νὰ τύχουν ὑποτροφίας, ἄλλοι μὲν μακρᾶς, ἄλλοι δὲ συντομωτέρας διαρκείας, χάρις εἰς τοὺς πόρους, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ἐγνώριζε νὰ ἐξευρίσκη. Ἐπειδὴ εἶμαι ὁ πρῶτος κατὰ σειρὰν τιμηθεὶς δι' ὑποτροφίας, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν οὔτε κτήρια, οὔτε ἰδίους πόρους ἐπαρκεῖς πρὸς ἀντιμέτωπισιν τοιούτων δαπανῶν διέθετε, εἶμαι εἰς θέσιν καλύτερον παντὸς ἄλλου νὰ ἐκτιμήσω τὴν ἀποφασιστικὴν αὐτοῦ συμβολὴν εἰς τὴν χρηματοδότησιν τοῦ μεγάλου, ἀλλ' ἀφανοῦς τούτου ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐλπίζω ὅτι θὰ συνεχίσῃ ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσα ἐνδιεφέρθη ὁμοίως διὰ τὸ ἐκδοτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, διὰ τὸν τομέα τῶν διαλέξεων αὐτῆς, διὰ τὰς τελετὰς αὐτῆς, διὰ τὴν διοργάνωσιν ἐθνικῶν ἐξορμήσεων, διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν ἐπαρχιακῶν βιβλιοθηκῶν, διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν διαλέξεων εἰς τὴν ὕπαιθρον, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ προαγωγὴν πλείστων ὄσων πνευματικῶν ἰδρυμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ τελικῶς ἐστεγάσθησαν εἰς τὰ κτήρια τῆς Ἑταιρείας, ὡς εἶναι τὸ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας, τὸ Ἐθνικὸν Ἴδρυμα, τὸ Γραφεῖον Τύπου καὶ Μελετῶν, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς διάφορα συνέδρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως ἀναφέρω τὸ Θ' Διεθνὲς Βυζαντινολογικόν, τὸ ὁποῖον καὶ προσωπικῶς, ὡς ἐκαυχᾶτο πάντοτε, διὰ τῆς ἐνεργοῦς συμμετοχῆς καὶ προσωπικῆς βοήθειας τοῦ ἐξυπηρέτησε, τακτοποιήσας στεγαστικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀνάγκας αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ὑπῆρξεν ἄδικος ἢ κατηγορία ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσα ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τὸν οἰκονομικὸν καὶ ἡμέλησε τὸν πνευματικὸν τομέα τῆς Ἑταιρείας, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς αὐτήν, διότι περὶ τῆς ἄλλης, ὅτι καὶ εἰς τὴν περὶ τὸν οἰκονομικὸν τομέα δραστηριότητα ἐκινήθη ἐξ ἰδιοτελείας μέχρι σημείου ὥστε εἰς αὐτήν νὰ ὀφείλεται ἢ ἐκ μέρους πολιτικῶν ἀνδρῶν σκαιά, ὡς λέγεται, μεταχειρίσις του, δὲν δύναται κἄν νὰ γίνῃ λόγος, διότι οὐδεμία ὑπεύθυνος καταγγελία ἐγένετο ποτέ, οὔτε ἔλεγχος τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑταιρείας, ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι πολλὰκις ἔλαβον χώραν, ἀπέδειξε ποτὲ τοιοῦτόν τι.

Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐνεργείας του εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ τυγχάνῃ κατὰ

κανόνα πλήρους υποστηρίξεως ἀπὸ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖον ἐνέκρινεν, ἀλλὰ καὶ ἀνεγνώριζε τὴν δραστηριότητά του ταύτην. Βεβαίως τὰ πάντα ἐγένοντο δι' ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τούτου, τὸ ὁποῖον ἐνίστε ἀπεφάσιζεν ἄλλως, αὐτὸς ὅμως ἦτο ὁ ἐμψυχωτὴς καὶ ὁ μοχλὸς τοῦ ὅλου ἔργου τῆς Ἑταιρείας, ὡς δὲν ἀπέκρυπτον ἄλλωστε καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου, οὐχὶ μόνον εἰς ἰδιωτικὰ συνομιλίας, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ. Αὐτὸς οὗτος ὁ ἀείμνηστος σοφὸς καθηγητὴς καὶ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Στίλπων Κυριακίδης μοῦ εἶπε κάποτε: «μόνον ὁ Λέτσας μπορεῖ νὰ κάνῃ τέτοια δουλειά. Οὔτε ἐγώ, οὔτε οἱ ἄλλοι μπορούμε νὰ ἀνεβοκατεβαίνουμε σκάλες καὶ νὰ ζητοῦμε παράδες».

Ἡ ἐνασχόλησίς του μὲ τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἤδη ἐξετέθησαν, οὐδὲ ὅπως ἠμπόδισαν αὐτὸν νὰ ἀποβῇ καὶ συγγραφεὺς γόνιμος. Πράγματι, ἠρέσκειτο εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποῖαν οὐδέποτε ἐγκατέλειπε οὐδὲ εἰς αὐτὰς τὰς ὥρας κατὰ τὰς ὁποίας ἠσχολεῖτο μὲ τόσα ἄλλα, φλέγοντα πολλάκις ζητήματα. Ὡς ἔλεγεν ἐναβρυνόμενος, «στὴν ζωὴν μου διάβασα πολὺ». Καρπὸς τῆς πνευματικῆς ἐργασίας του εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποῖαν ἰδιαιτέρως ἠκολούθησεν, ἦτοι τῆς γεωπονικῆς, ὑπῆρξε τὸ τρίτομον μεγάλου σχήματος εἰκονογραφημένον καὶ πολυτελοῦς ἐκδόσεως ἔργον του «Ἡ μυθολογία τῆς Γεωργίας», τὸ ὁποῖον σὺν τοῖς ἄλλοις εἶναι ἀψευδὲς δεῖγμα τῆς τεραστίως ἐργατικότητος, ἐπιμονῆς καὶ ἀνησυχίας τοῦ ὄξυτάτου πνεύματός του. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι προῖον μακροχρονίων ἐρευνῶν, ἀποτελεῖ δὲ πολὺτιμον συλλογὴν μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων, ὅλων τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μύθων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν γεωργίαν, καὶ ἐπὶ διεθνoῦς πεδίου ἀκόμη, τοὺς ὁποίους κατέστη δυνατόν νὰ ἀνεύρῃ τόσον εἰς παλαιότερας συλλογὰς καὶ παλαιότερα κείμενα, εἴτε συστηματικῶς εἴτε τυχαίως ἀναφερομένους, ὅσον καὶ εἰς διαφόρους προφορικὰς διηγήσεις παλαιότερων καὶ νεωτέρων. Ἔτερα ἔργα εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον ἐπιδόσεώς του εἶναι ἡ «Σταυροφορία τοῦ Πρασίνου» καὶ ἡ «Προσφορά πρὸς τοὺς ἐκλιπόντας Γεωπόνους», τὰ ὁποῖα διακρίνονται διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γῆν καὶ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ αὐτήν. Εἰς τὸν κύκλον τῶν γενικωτέρων γνώσεων ἀνήκει ἡ δίτομος μεγάλου σχήματος, πολυτελοῦς ἐκδόσεως, «Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης», αἱ πραγματεῖαι του «Δημήτριος Βικέλας», «Ὁ γάμος ἐν Βογατσικῷ καὶ ἡ τεκνοποιῖα ἐν Βογατσικῷ», «Ἡ περιγραφή τῆς Α' Διεθνoῦς ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης», «Ὁ Κάσσανδρος καὶ ἡ Θεσσαλονίκη», ἡ εἰς τὰ «Γεωπονικὰ» δημοσιευθεῖσα μελέτη του «Τὰ δημιουργούμενα προβλήματα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν σύνδεσίν της μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα», ὡς καὶ πλεῖσται ἄλλαι μελέται ἐκτυπωθεῖσαι ὑπὸ μορφὴν διαλέξεως, ὡς εἶναι ἡ περὶ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἡ περὶ τῆς Μοσχοπόλεως, καὶ ἡ περὶ τοῦ Νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ τῆς δολοφονίας τοῦ Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν διεκδικοῦν βε-

βαίως ἅπασαι τὸν τίτλον τῆς ἐπιστημονικῆς πρωτοτυπίας, ὡς δὲν εἶναι ὁμοίως ἅπασαι προϊόντα πρωτογενοῦς ἐρεύνης, ἀλλ' ὅμως ἀναμφισβητήτως ἀποδεικνύουν τὴν μεγάλην τοῦ ἀγάπην «πρὸς τὰ γράμματα», τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πρὸς ἐκλαίκευσιν αὐτῶν καὶ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ὅπως συμβάλῃ καὶ αὐτὸς εἴτε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς γενομένης ἐρεύνης, εἴτε εἰς τὰς σχετικὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις, εἴτε τέλος εἰς τὴν μετάδοσιν αὐτῶν εἰς εὐρύτερους λαϊκοὺς κύκλους. Παροιμιώδης παρέμεινεν ἡ ἀγάπη τοῦ πρὸς τὰς διαλέξεις ἐπὶ παντὸς θέματος, ἡ ὁποία, προϊόντος τοῦ χρόνου, μετεβάλλετο εἰς πραγματικὸν πάθος. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ καὶ ἐνῶ ἦσαν ἔκδηλα τὰ σημεῖα τῆς καταβολῆς τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἐξεφώνησεν πανηγυρικὸν εἰς τὸν Σύλλογον Μοναστηριωτῶν διαρκέσαντα περίπου δύο ὥρας. Ἦτο ἄξιον θαυμασμοῦ μετὰ πόσης προθυμίας ἀνελάμβανε νὰ ὁμιλήσῃ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἱστορικῶν ἐπετείων, τοπικῶν ἑορτῶν ἢ ἐπετείων, καὶ ἐπιστημονικῶν καὶ πολιτικῶν μνημοσύνων, ὡς ἐπίσης μετὰ πόσης προθυμίας ἔδιδεν ἰδίᾳ πρωτοβουλία διαλέξεις περὶ διαφόρων, ἀσχέτων δὲ μεταξὺ των θεμάτων, τὰς ὁποίας παλαιότερον ἀνέπτυσεν ἄνευ χρήσεως χειρογράφου. Ἀναφέρω σχετικῶς, πλὴν τῶν ἀναφερθεισῶν, καὶ τὴν περὶ ἰδρύσεως καὶ ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους ἔναντι τῶν Μακεδόνων, τὴν περὶ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ καὶ τὰ πολιτικὰ μνημόσυνα τοῦ Παύλου Μελά, τοῦ Στεφάνου Νούκα, καὶ τοῦ Κυπρίου Μάτση. Καὶ εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς διαλέξεις δὲν ὑπῆρχε πάντοτε ἐπιστημονικὴ πρωτοτυπία, ἀλλ' εἰς αὐτὰς περιείχοντο καὶ ἀνεπτύσσοντο ἴδιαι πολλάκις ἐξηγήσεις περὶ γεγονότων, πραγμάτων καὶ καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι προεκάλουν εἰς τὸ ἀκροατήριον ὠρισμένον ἐνδιαφέρον καὶ ἐνέβαλλον εἰς σκέψεις. Ἄλλωστε οὐδέποτε ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, καθ' ὅσον γνωρίζω, διεξεδίκησεν αὐθεντίαν ἐπιστημονικότητος, ἀντιθέτως δέ, ὡς ἔλεγεν ἐνίστε ἐπ' εὐκαιρίᾳ, «βεβαίως θὰ τὰ ἔπαιρνα ἀπὸ ἄλλους, ὅπως καὶ αὐτοὶ ἔπραξαν τὸ αὐτὸ μὲ τὴν σειρὰν τους». Εἰς πάντα ταῦτα πολὺ τὸν ἐβοήθει ἡ γλωσσικὴ του κατάρτισις εἰς τὰ ἑλληνικά. Ἐγραφε τὴν καθαρῆσαν μᾶλλον, εἰς τὴν ἀπλῆν τῆς ὅμως μορφῆν, μὲ τεραστίαν ἀνεσιν χειρισμοῦ αὐτῆς, κατὰ τρόπον δὲ ἄψογον, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς, ὅσον καὶ ἀπόψεως καλλιπερίας τοῦ ὕφους. Ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν ἠννόει καλῶς τὴν γαλλικὴν.

Ἐπῆρξεν ἀνὴρ φιλόδοξος! Θὰ ἦτο ὑπερβολικὴ ἂν ὄχι ὑποκριτικὴ σεμνότης κρίσεως νὰ παρασιωπηθῇ ἡ ἰδιότης τοῦ αὐτῆ ἢ ἀντιθέτως νὰ ἐξαρθῇ ἢ ἀνυπαρξία αὐτῆς. Ἄλλωστε οὐτε αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἠρνεῖτο ὅτι ἦτο φιλόδοξος. Ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ παρίσταται εἰς ὅλας τὰς τελετάς, νὰ ἀναλαμβάνῃ ὅλας εἰ δυνατόν τὰς ἀποστολάς καὶ τὴν πρωτοβουλίαν ρυθμίσεως ἢ ὀργανώσεως θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἴσως ἄλλοι νὰ εἶχον ἤδη προσχεδιάσει. Καὶ ὅταν ἀκόμη, ὡς ἐκ τῆς φύσεως ὠρισμένης ὑποθέσεως,

ἄλλοι εἶχον τὸ προβάδισμα ἠύρισκε τρόπον νὰ τοποθετῆται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν καὶ μάλιστα νὰ λαμβάνῃ μέρος καὶ εἰς τὰς σχετικὰς προσφωνήσεις. Ἐγνώριζεν ὅμως νὰ μὴν ὀμιλῇ περὶ τῆς φιλοδοξίας του. Ταύτην προέβαλλε διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του μᾶλλον παρὰ διὰ τῶν λόγων.

Ἐπῆρξεν ἀνὴρ ἐργατικός! Θὰ ἦτο ἀδικία εἰς βάρος τῆς μνήμης του, ἂν δὲν ἐλέγετο ὅτι ὑπῆρξεν ἀνὴρ χαλκέντερος. Εἰργάζετο ἀπὸ ὄρθρου βαθέως ἕως βαθείας νυκτός. Μέχρι μὲν τῆς μεσημβρίας εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καθολικῶν ἐμπορικὸν γραφεῖον του, ὅταν δὲν ἐξήρχετο πρὸς διακανονισμὸν διαφόρων ὑποθέσεών του, ἀπὸ δὲ τῆς 3ης ἀπογευματικῆς ὥρας εἰς τὸ γραφεῖον του ἐντὸς τοῦ κτηρίου τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Εἰργάζετο συνεχῶς ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διακοπῆς. Εἰργάζετο καὶ ὅταν ἀκόμη εἶχεν φιλοξενουμένους ἢ ἐπισκέπτας. Ὡμίλει μετ' αὐτῶν χωρὶς νὰ ἐγείρῃ τὴν κεφαλὴν του ἐκ τῶν ἐνώπιόν του χειρογράφων. Οὐδέποτε τὸν ἐνθυμοῦμαι ἀναπαυόμενον ἢ συζητῶντα χωρὶς νὰ ἐργάζεται. Διερχόμενός τις ἀργὰ τὴν νύκτα ἐξῶθεν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν πάντοτε θὰ ἐβλεπε τὸ φῶς ἀνημμένον ἐπὶ τοῦ γραφείου του. Ἡ ἐργασία ἦτο ἡ τροφή του, αὐτὴ δὲ τὸν ἐκράτησεν ὑγιᾶ μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἐπῆρξεν εἰς τὴν κρίσιν του ἀποφασιστικός, σαφῆς καὶ διαυγῆς. Συμπεριεφέρετο ἐνίοτε ἀποτόμως, σπανίως σκαιῶς. Ἡ κρίσις του, ἀπόρροια πραγματισμοῦ πλουσίου εἰς ἐμπειρίαν, σπανίως ἠπατᾶτο. Ἡδύνατο ἀμέσως νὰ διαχωρίσῃ τὸ ἐπιτυχὲς ἀπὸ τὸ ἀτυχὲς καὶ ἔτεμνε τὰ διάφορα ζητήματα κατὰ τρόπον ἀπότομον. Οὐδέποτε ἐπέμενεν ἐπὶ ματαίων πραγμάτων, οὔτε διὰ λόγους λεπτότητος, οὔτε διὰ λόγους οἴκτου. Ἐγνώριζε νὰ λέγῃ τὸ «ναὶ» ὡς ἐγνώριζε νὰ λέγῃ τὸ «ὄχι». Ὅσους ἠγάπα (κυρίως διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ δραστηριότητά τους) τοὺς ἠγάπα πραγματικῶς καὶ τὴν ἀγάπην του αὐτὴν τὴν ἀπεδείκνυεν οὐχὶ διὰ λόγων φιλοφρονητικῶν, κενῶν ὅμως πολλακίς οὐσίας, ἀλλὰ δι' ἔργων. Δι' αὐτὸ ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἐνδιεφέρετο διὰ τινα, ὁ διὰ τοῦ ἐνδιαφέροντός του περιβληθεὶς καὶ τιμηθεὶς εἶχε κερδίσει τὴν δυνατότητα νὰ ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλας τὰς δυνατότητας, τὰς ὁποίας αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας διέθετε. Καί, ὡς εἶναι γνωστὸν, αἱ δυνατότητες αὐτοῦ δὲν ἦσαν μικραὶ οὔτε τυχαῖαι.

Ἦτο ἀνὴρ αἰσιόδοξος! Ἡ αἰσιοδοξία του ἦτο ἀπέραντος. Τίποτε εἰς τὸν κόσμον τοῦτον δὲν ἐθεώρει ἀκατόρθωτον. Εἰργάζετο εἰς βαθύ, διὰ τὰ συνήθη μέτρα κρίσεως τῶν ἀνθρώπων, γῆρας μὲ νεανικὸν σφρῖγος καὶ κατέστρωνε σχέδια μακρᾶς πνοῆς λίαν ἀσυνήθη δι' ἀνθρώπους τῆς ἡλικίας του. Ἐπελόγιζεν ὅτι, ὅταν θὰ ἀπεπερατοῦτο τὸ κτηριακὸν συγκρότημα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, θὰ ἀνελάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν ἰδρύσεως γεωπονικοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος διὰ τὴν στέγασιν γεωπονικοῦ μουσείου, ἰδρύματος ἐρευνῶν κλπ. Μεγαλεπήβολον σχέδιον, ὡς ὅλα τὰ σχέδια τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα. Δεδομένου ὅτι διὰ τὴν Ἑταιρείαν Μα-

κεδονικῶν Σπουδῶν εἰργάσθη 26 ὅλα ἔτη, χωρίς νά δυνηθῆ τελικῶς νά ἴδῃ ἀποπερατούμενον τὸ κτηριακὸν συγκρότημα αὐτῆς, δύναται κανεὶς νά φαντασθῆ τι περιθώριον δράσεως, ἀπὸ ἀπόψεως ἡλικίας, ἔδιδεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Ἐχαίρετο ὅλως ἰδιαιτέρως ὅταν τοῦ ἀνεγνώριζον τὸ ἔργον του. Ἦτο πανευτυχῆς ὅταν οἱ ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετούμενοι τοῦ ἀνεγνώριζον τὴν εὐεργεσίαν. Ἐπεθύμει νά ἀκούῃ τὸ «εὐχαριστῶ», παρ' ὅλον ὅτι οὐδέποτε ἐξεφράζετο σχετικῶς. Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐζήτει ἀπὸ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντας προσωπικὸν ἀντάλλαγμα. Ὅταν δὲ ἐζήτει ἀπ' αὐτοὺς ἐξυπηρέτησιν πρὸς ὄφελος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ἦτο πολὺ φυσικὸν νά ἐνδιαφέρωνται πλέον κυρίως αὐτοί, ἐγνώριζε νά εἶναι δίκαιος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, μέχρι σημείου ὥστε νά ἀπαλλάσσει αὐτοὺς πάσης ἐνοχλήσεως, ὅταν διησθάνετο ὅτι θά ἦτο δυσχερὲς δι' αὐτοὺς νά προβοῦν εἰς τὴν αἰτουμένην ἐξυπηρέτησιν. Καὶ περὶ αὐτοῦ προβάλλω τὴν ἰδικήν μου μαρτυρίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἀπεβίωσε τὸ ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου 20ῆς Μαρτίου 1965 εἰς τὴν οἰκίαν του εἰς Θεσσαλονίκην ἐκ καρδιακῆς προσβολῆς δευτερογενοῦς μορφῆς. Ἦδη ἀπὸ ἡμερῶν ἦτο κλινῆρης συνεπεία παθήσεως τοῦ οὖροποιητικοῦ συστήματος, οὐδεὶς ὅμως ἐφαντάζετο τοιαύτην ἐξέλιξιν πρὸς τὸ μοιραῖον. Δι' αὐτὸ ὁ θάνατός του ἠφνιδίασε τοὺς πάντας καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἔχαιρε πάντοτε σιδηρᾶς ὑγείας. Ἴσως ὅμως ἡ φύσις νά εἶχεν ἐπιτελέσει πλέον τὸ ἔναντι αὐτοῦ καθῆκον της.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ θανάτου του κατεφάνη πλήρως τὸ μέγεθος τῆς ἀπωλείας του. Ἡ συγκίνησις τοῦ κοινοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος, ἐξεδηλώθη ἔντονος. Ὁ ἀσυνήθως μέγας ἀριθμὸς στεφάνων, οἱ ὅποιοι κατετέθησαν ἐπὶ τοῦ τάφου του ἀπέδειξε τὴν ἐκτίμησιν, τῆς ὁποίας ζῶν ἀπήλαυε καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ἐπαγγελματίας καὶ ὡς κοινωνικὸς παράγων.

Πλήρης ἡμερῶν ἐναπετέθη εἰς τοὺς κόλπους τῆς Μακεδονικῆς γῆς, ἡ ὁποία τὸν ἐγέννησε καὶ τὸν ἠνδρωσε καὶ τὴν ὁποίαν τόσον ἠγάπησεν. Οὐδεὶς δύναται νά ἀποφύγῃ τὴν κοινὴν τύχην ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διαφορὰ μόνον ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ ἄλλοι ἀπέρχονται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καὶ περιπίπτουν εὐθὺς εἰς τὴν λήθην τῶν ἐπιζώντων, αὐτὸς ἀπῆλθε μὲν, ἀλλὰ παρέμεινε συγχρόνως ζωντανὸς εἰς τὴν μνήμην ὅλων. Ἡ δὲ παρουσία του θά εἶναι διαρκῆς, διότι τὰ μεγαλοπρεπῆ κτήρια τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ Ἑταιρεία, ὡς σωματεῖον ἐθνικὸν καὶ ἐκπολιτιστικόν, θά βεβαιοῦν περὶ αὐτῆς διὰ παντός.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝΑΣΤ. ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ
Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης